

A vörös postakocsi*

Kass János által tervezett bélyeg (Magántulajdon)

FÁBRI ANNA

„Mit lehet írni Pestről?” – tette föl a kérdést új regénye közzétele előtt, A Hét nagynevű szerkesztőjéhez írott levelében Krúdy Gyula, 1913-ban. A választ azután maga a mű adta meg: *A vörös postakocsi*. Az a pesti regény, amelynek minden fontos hőse vidékről érkezett a fővárosba, hogy szerencsését, élete értelmét megtalálja. Noha a történet számai e néhány boldogságkereső sorsa köré fonódnak, az egészből mégis a századvégi pesti élet nagy körképe bomlik ki.

Az író szinte oktatólag szól arról, hogy a nagy szenvedélyek, az igaz érzések elhervadnak a pesti embervásár forgatagában, hogy az ábrándos gyengék csalódnak és megbántva visszahúzódnak, a hidegfejű erősek pedig továbbra is a színen maradnak. Mindez talán nem hatott a meglepetés erejével a korabeli olvasóra, annál inkább a szokatlan, olykor zavarba ejtő elbeszélői hang, amely a történetet kiemelte a mesemondás megszokott kereteiből.

Összetéveszthetetlen hang ez: váratlan hasonlatának szecessziós pompájába olykor-olykor egy csalódott életfilozófus komor következtetései szövődnek, máskor a szinte nyers valóságfeltáró eltökéltség ereje úgy lendíti előre mondatait, mint egy felkapott közíróét, megint máskor anekdoták szivarfüstjével töltekezik, hogy azután újra és újra megszólaltassa az elégius alapmotívumot: az eltűnt ifjúság emlékezetét. E megformált sokféleség rejtett és nyílt irodalmi utalások tucatjaival lesz teljes: mindnek éppúgy valószerűsítő szerepe van, mint a már-már publicisztikus epizódok tényanyagának.

Ez a regény egyszerre szól teremtett és valóságos világokról: irodalomról és életről, arról a két nagy témáról, amelynek felfejthetetlen összefonódása már annyi nagy író foglalkoztatott. Az, hogy Krúdy itt erről egyszerre, szinte egy lélegzettel szól, már csak azért sem hat különösnek vagy kimódoltnak, mert hőseink többségét az irodalomhoz (és a színházhoz) köti az élete.

A szerkesztőhöz írott, s előszóként közölt levelében az író mint példára hivatkozik a madridiakat háztetőikben át lopva megfigyelő sánta ördögre, Lesage nevezetes hőisére, mintegy előrebocsátva, hogy regénye titkok leleplezője lesz.

Milyenek a pesti titkok? Csak a tudatlan ártatlanok, a pénz hatalmáról álmodozók számára meglepőek. Valójában egyszerű igazságok, még ha többnyire regényes vagy inkább színpadias köntösben jelennek is meg. Látszatok világa a századvégi pesti világ – állítja a könyv, amelyben az író megosztja a leleplezés feladatát hőseivel. Ennek megfelelően feltűnően sokszólamú a történetmondás: döntő fontosságú részletek hol az író, hol

pedig Rezeda Kázmér, Horváth Klára, Mme Louise vagy a csalódott nihilista Bonifác Béla előadásában kerülnek elének, sőt e részletekbe más személyek által elmondott történetek is beleékelődhetnek. (Így például Steinné „vendéglátó házá” az onnan kimenekülő Horváth Klára előadásából ismerjük meg, ám ebbe – mintegy sajátos függő beszédként – bele van szöve az utcalánnyá lett Estella önvallomása.)

A különféle mesemondások során nyilvánvalóvá lesz: itt valamennyien álmokat dédelgetnek a lelkükben, miközben álmaik ellenére élnek. Egyedül, a maga fizikai valójában csak röpke pillanatokra megjelenő, mesésen gazdag és mesésen titokzatos Alvinczi Eduárd az – legalábbis a többiek szemében –, aki álmait, képzelgéseit valóra is váltja. Horváth Klára, a fiatal és „nagy életre” áhító színésznő éppen ezért kívánja – mindenáron – ismeretségét, pártfogását. Tudja – s éppen ez az, ami olyannyira sérti hódolóját, Rezeda Kázmért –, hogy Alvinczi titka a pénz, sőt azt is tudja, hogy egyedül a pénz ad esélyt az álmok megvalósítására; a látszat és a valóság közötti határ megszüntetésére. Gazdagnak lenni azt jelenti Horváth kisasszony szerint, mint megszabadulni minden korlátozó kötöttségtől, s Rezeda hiába akarja megértetni vele: a csodált, az irigyelt Alvinczi is – önmaga által kijelölt – szigorú szabályok szerint él, hogy pénzét és áthatolhatatlan rejtélyességét megőrizze. E széleiben is gondosan megtervezett, minden ízében mesterkéltségű élet összes kellékével, összes különcködő megnyilvánulásával a hírnév szolgálatában áll.

Előkelően élni, a jelennek csak a legszükségesebb engedményeket tenni, válogatott tárgyakat birtokolni, ritka ételeket enni, italokat inni, az embereket megvetni, de népes udvartartást és különös szolgálatokat bőkezűen fizetni, kézben tartani a véletlent, a szerencsét – ezt jelképezi a polgári Pest utcáin föl-fölrobogó vörös postakocsi. Horváth Klára abba a hangsúlyozottan időn kívüli világba vágyik, amelyet a különös jármű képvisel, s amelytől a kritikus Rezeda sem tudja csodálatát megtagadni. Már miképp is tudná, amikor ő is távol igyekszik tartani magát a való élettől – s védőpajzsként az irodalom szavait, gesztusait, szerepeit tartja maga elé. Csak a kis szubrett, Fátyol Szilvia helyezkedik el megelégedetten és otthonosan a köznapiságban, amelynek korlátozott (s kissé korlátolt) idilljével a nagystílusú kurtizán, a hidegfejű üzletasszony, Mme Louise is kacérkodik. (Ő azonban a nyers érdeket megejtő látszatokba rejtő pesti életből él, hogyan is szakadhatna ki belőle?)

A másik színésznő, a magát bátor, sőt merész nő szerepében szemlélni szerető Horváth Klára végül is visszariad attól,

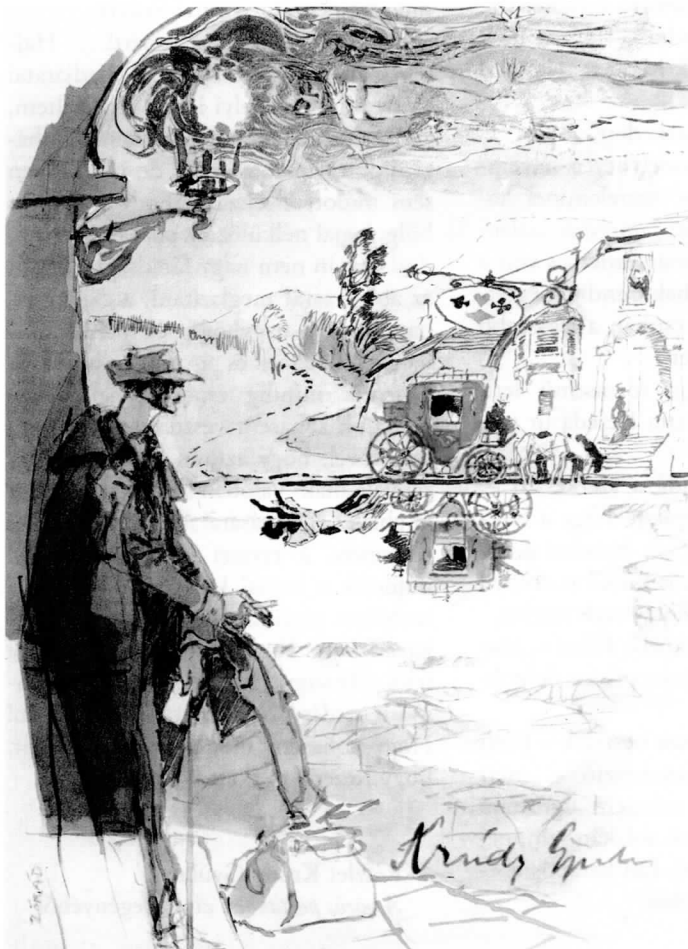
hogy áruba bocsássa testét-lelkét, hogy megtegye az első lépést a vörös postakocsi világa felé vezető úton. Nem bukik el, de az éretni diadala nemsoká lelepleződik: előbukkan mögüle az igazi érzéseket szenvedéssé sorvasztó szegénység. Rezeda álmait, s halált kísértő trubadúri szerelmét is a közelgő beteljesülés dönti romba. Hiába költözik be sebekkel meghódított kedvesével, Horváth kisasszonnyal a királyi szeretők tabáni házába, rá kell döbbsennie – képzelgésekkel nem lehet örökre megkötni egy fiatal szép nő szárnyaló vágyait (sőt: egy új kalap árát sem lehet kigazdálkodni belőlük).

E regény hősei gyökértelenek a nagyvárosi életben, s bár napközben szinte mindannyian lóversenyen, színházak nézőterén, kiskocsmákban, mulatókban, korzón, erdei sétautakon forgolódnak, éjszakára szegényes szállásokon – sőt csószkunyhóban – húzódnak meg, a maga házában csupán a szerelem két üzletasszonya: Steinné és Mme Louise lakik. Az eleven legenda: Alvinczi – talán hogy éberségét megőrizze – szállodában él.

Idegenek ők valamennyien Pesten, akik nem a kiegyensúlyozott, polgári életre, hanem éppen annak elkerülésére törekednek. Míg Alvinczi, Mme Louise vagy Steinné a mások gyengéi révén szerzett pénzt, addig Rezeda az irdalmat használja föl erre. E két világtérítő eszköz körül kanyarog végül is annak a regénynek a meséje, amely az első igazán nagy sikert hozta meg írója számára.

A vörös postakocsit a boldog békeidőkben, 1913-ban indította el első irdalmi útjára Krúdy. Történetét pedig a századforduló idejére tette, azokra az évekre, amelyek élete végéig foglalkoztatták írói képzeletét. Ugyanúgy: *A vörös postakocsi* egyes hőseit ihlető valóságos személyek is tovább éltek műveiben: számos történetet formált különös-különc lényük köré. Alvinczi alakja – s ez megfelelt szándékainak – soha nem ta-

Zórád Ernő: Krúdy Gyula (Magántulajdon)

karta el teljesen a modellt: a magyarok boldogtalanságán aggodó excentrikus magyar urat, a hidegvérű szerencsejátékost, Szemere Miklóst. Mme Louise-ban sem volt nehéz meglátni az egykori tollforgató kurtizánnak, nagyurak kitarottjának, Pili Rózának jellegzetes vonásait. A mélabús Rezedában pedig a beavatottak már a kezdet kezdetén az író ironikus-érzelmes hasonmását ismerték föl. E három alak – némelykor más néven – nagyszerű regények éltetője lett az elkövetkező évtizedekben, együtt azonban már csak az 1917-es háborús esztendőben írt *Őszi utazások a vörös postakocsin* című regény szereplőiként léptek az olvasók elé.

Ez a könyv már címével is *A vörös postakocsi* történetének folytatását és meghaladását ígéri. Ez nem Pest regénye, noha benne is többfejezetnyi pontos leírást szentel az író a főváros életének, hanem az elmúló, ábrándokba temetkező régi Magyarországra, sőt a Monarchiára.

Az őszi utazások voltaképpen története előtt nem levél, hanem egy különös, kétrészes előszó áll. Az első részt Bécsben vetette papírra az író, méghozzá 1916 novemberének végén – azokban a napokban, amelyekben Ferenc József temetéséről tudósította lapját, a Magyarországot. Az első kiadás előhangja enigmatikus, költői utalásokkal jelöli ki az első vöröspostakocsi-regény és a második keletkezési körülményeinek különbségeit. Az első virágvasárnapias, a másodikat őszi, temetői kedve írta az íróval. De ennél is többet sejtet az új regényből az Előszóban elbeszélte történet maga: ez az E.T.A. Hoffmant idéző történet, amely bécsi ismerőséről, egy kísértetté lett kopott öregúrról szól, akik titkok közelébe, a kapucinusok kriptájába vezető ismerősét, az író, megmutatva, hogy üresen áll a hiszékeny magyar lelkek reménységének, az öngyilkos Rudolf főhercegnek a koporsója.

Az Előszó második, elkülönülő részében kedvelt orosz íróinak hangját próbálgatja Krúdy, miközben a máramarosi havasokban születő-alakuló Rudolf-legendát ismerteti meg olvasójával.

Íme: a regény cselekményének és a vörös postakocsi őszi útjának két végpontja – Bécs és a Kárpátok erdőségei.

A császárvárosból a legfelső (evilági) akarat által kitiltott szerencsejátékos: Alvinczi, a Habsburgok kritikailag ragaszkodó alattvalója, a hétvezérek leszármazottja, a vágyaiban dacos középkori nagyratörő vadonban megbújó „tökéletes kastélyában” kívánja sérelmeit felejtetni. Útra kel tehát, s nyugatról keletre, egyszersmind a lassan múltba forduló jelenből a képzelgések időtlensége felé halad. Az egyes állomásokon Pozsonyban, Pesten, Vácon és Ungváron különféle, a való életen kívülre szorult sodródott emberek tűnnek föl körülötte. Mindegyik foglya saját ábrándjainak, s még a regény mindenféle képzelgések híján való – s e nemből egyedüli – hőse: Vendéghegyi Aldsi is bele van zárva saját világába. Ez a rettenthetetlen, már-már heroikus étvágyú jogtanácsos talán az első nagyobb szabású Krúdy-alak, aki élete egyetlen értelmét, legfőbb feladatát, sőt célját az evésben látja. S az ő jeleneteinek ajándékozza az író első nagyszabású étel- és étkezésleírásait.

Alvinczi új és új utasokat toboroz három egyforma vörös postakocsijába. Elsőül Pozsonyban két hervadt grófnőt, egy fiatal leányt, aki Rudolf trónörökös szerencsétlen sorsú kedvesének, Vecsera Máriának nevét viseli, valamint egy titokzatos angol urat, Mr. H-t, aki nyugtalanítóan hasonlít valakire.

Pesten azután a már deresedő fejű, negyvenes éveiben járó, Rezeda Kázmér és új kedvese csatlakozik hozzájuk.

Rezedának s szerelmének – míg történetüket összekapcsolta a vörös postakocsival – külön fejezeteket szentelt az író.

A pesti forgatagból a csendes s egykedvű Budára (itt is: jelenből a múltba, de legalább is a lelassult időbe) visszavonult egykori hírlapíró önmaga számára is meglepő váratlansággal tér vissza a szenvedések és örömök világába. Álmai hölgyét véli megtalálni egy kancsi és számító budai polgárlányban, Krónprinc Irmában. Szerelmük önámító és öncélú szerepjátékosok: hazugságok és képzelgések egymást kiegészítő egymást támogató játéka, törvényszerű tehát, hogy a költői lelkű Rezedának ismét csatlódnia kell, az sem véletlen, hogy akárcsak korábban – az első regényben –, most is Alvinczi áll a háttérben. Csak míg Horváth Klára megriadt, meghátrált, Irma – tettei súlyát föl sem mérve, meg sem értve – könnyedén elbukik. Alvinczi vendégeként a medveházi kastélyban már annak látja Rezeda a lányt, ami: cifra bábunak, akinek csak idegen akaratok, pillanatnyi helyzetek kölcsönöznek – ideig-óráig – életet.

Halott hely ez egyébként is. Halottiak a vendégek: a morfinista grófnők, az árnyék nélküli, titokzatos Mr. H. és a különös leány: Vecsera Mária. S látszólag az időtlen aggkor tetszhalálába burkolózik Alvinczi is. Mintha szikrája sem lenne benne a korábbi józan számító, a céltudatos és hideg emberismerőnek, a merész játékosnak. Valójában azonban a nagy hazardőr élete fontos játszmáját játssza.

Amikor egy téli délelőtt Rezeda tanúja lesz a kis Vecsera és Mr. H. különös búcsújának, s megérti: az angol úr személyében a másvilági Rudolf királyfi vendégeskedett Medveházán – akkor lebben föl a fátyol Alvinczi titkáról is. Mert mi volt

a valódi célja a vörös postakocsik útjának? Életre kelteni egy halottat, aki nem más, mint az Alvinczit megsértő Ferenc József fia és nagy ellenlábasa: a boldogtalan véget ért császár- és királyfi, akit ezen túl a havasok népének babonás, legendákon nevelt képzelete tart örökké elevenen.

Rezeda e fölismerés hatására újra változtat életén: visszavonul a szerelmi színtérről, ám nem csalódott vesztesként: új célja van. Regényírásba kezd, a mű pedig – természetesen – a kísértetkirályfiról szól. Vagyis újra az irodalmat választja – talán mert a képzelet legképtelenebb fordulatait is valóságosabbnak érzi, mint az élet szegényes játékait.

Később, a medveházi szép napok múltán, a tavaszváró Gelérthegyen mégsem irodalmi feladataira, hanem a buddhizmus szenvedélytelenségére hivatkozva adja ki útját hűtlen kedvesének.

Mint az első postakocsiregényben, itt is Mme Louise az, aki – igaz: kártyáiba tekintve, sejtelveire támaszkodva – túl lát saját mesterkélte életén, önző céljain. Háború lesz – mondja a szenvedélytelenségre készülődő Rezedának. „Valami igen nagy dolog készül. Vége a régi magyar életnek, rózsám. Csak az vigasztal, hogy a világ, főként ez az ország megérdemli baljóslatú sorsát.”

Alvinczitől a Végszó búcsúzik – ájtatos zarándokként tűnik föl a csillagkeresztes hölgyek hagyományos búcsújában, s ezzel el is éri célját: most már visszatérhet kedves városába, a nobiles Bécsbe. A történet – visszaérkezve kiindulópontjára – így zárul önmagába.

* FÁBRI Anna: *Utószó* = Krúdy Gyula: *A vörös postakocsi, Őszi utazások a vörös postakocsin*, 1993.

„A szerkesztő szótlánul ült a színésznők mellett. Szilvia valamely bús dolgon gondolkozhatott, Klára versenyzett a nénivel, Rezeda úr mindig elkomolyodott, ha borospoharat tettek elébe. Szótlánul, kitartóan, temérdekét szokott inni. A bort szerettséggel vette szájába, miután színét és szagát megvizsgálta. A savanyúvizekből csupán a »nőneműekkel« keverte borát, »Margit« és »Ilona« évek óta kegyben voltak. Pedig még harmincéves se volt egészen.

– Tudja, kinek van Magyarhonban a legszebb lába? – kérdezte egyszerre Klára a szótlán szerkesztőt.

– Magának.

– Dehogy! Szilviának.

Rezeda úr felhajtotta az asztalterítőt.

– Lássuk – mondta. – Húzza fel a szoknyát, művésznő. Majd megírom *A lámpásba*.

Szilvia engedelmeskedett.

Finom bokája, amelyhez a selyemharisnya szenzációs szerelemmel tapadt, kis lakkcipője, amelyen szalagcsokor díszlett, valóban érdemes volt a megtekintésre. A lábak mindig megtették a magukét, ha csupán a legkisebb szakértelem volt jelen.

Szilvia orrocskája rózsaszínű lett, amint kíváncsian várta Rezeda úr szavait.

– Ügyes – mondá a szerkesztő –, különösen azt helyeslem, hogy a boka fölött, a közepén a láb hirtelen domborodni kezd. Nem is hinné az ember! A nagysága molett hölgy ezek szerint.

– Kérem – szólott közbe Klára –, csupán a néninek van jussa pikáns dolgokról beszélni.

– Sajnos, én is csak beszélek – felelt nekividámodva a szerkesztő –, mert gyakorlatilag még sohasem ugrottam be egyetlen színésznő ablakán sem, pedig ugyebár vidéken, hol harapós ebeket tartanak, így szokás?

– Mi nem tudjuk e szokást, uram – mondta némi önérzettel Szilvia.

– Pardon bátorságomért!... Hajdanában, még Napoleon hadjáratai előtt, midőn a helyi lapot képviseltem, kénytelen-kelletlen megtudtam színházi újdonságokat. Nyári, de téli időben sem múlt el éjszaka, hogy a társulat hölgytagjai nélkülöztek volna a szerenádod! Igazán nem nagy fáradságba került az ablak zárát meglazítani, a cigány elbandukol, és a zsákba bújtatott hegedűk mindig csodálkoznak, hogy gazdjuk sohasem veszette el őket részeg fővel, hogy azután magukban hazatalálnának. Valóban itt van az alkalom az ablak betaszítására! Az akácfák között nedvesen, a tavaszi víz szürkeségével bujdosik a hajnal kinyújtott ujjja, és a szobában parfüm s éji illat leng Macskavári vagy Kutyaházi kisasszony ágya felől. »Te vagy, Henrik?« – hangzik a bágyadt kérdés. »Nem, Pista vagyok!« Heh! Hogy sohasem mondhattam ilyenkor, hogy Rezeda szerkesztő vagyok.”

◆ Részlet Krúdy Gyula
A vörös postakocsi című regényéből